

TDV-İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

ISSN: 1308-9595

YIL: 16 SAYI: 47 Yaz 2023/1445

Dosya Konusu: **Selefilik**

**TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL
ŞUBESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ VE
YAYIN YÖNETMENİ (SORUMLU)**

Prof. Dr. SAFİ ARPAGUŞ

**YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve YAYIN
KOORDİNATÖRÜ**

Huriye AKBİYİK

EDİTÖR

Fulya İBANOĞLU

fulyaibanoglu@gmail.com

YAYIN KURULU

Dr. Aliye ÖTEN

Büşra Nur GÜLER

F. Hilâl FERİATOĞLU

Mehmet YÜKSEL

Muhammet GÜNDOĞDU

Şule DÜNDAR

TASHİH

Fulya İBANOĞLU

MALİ İŞLER SORUMLUSU

M. Fatih SÖNMEZ

TDV İstanbul Şubesi

GÖRSEL TASARIM

Fotografika

KAPAK RESMİ

Mehmet Yüksel

GRAFİK UYGULAMA

ademsene.com

Basım Tarihi: **Temmuz 2023**

WEB

istanbulmuftulugu.gov.tr

YAYIN TÜRÜ

Yerel-Sürelî

BASIM YERİ ve TARİHİ

TDV Yay. Matbaası

Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11

Ostim-Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31

İDARE YERİ

İstanbul Müftülüğü Ek Binası

Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.

Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL

0212 526 16 80

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Ücretsizdir.

Bu sayıda...

4

Selef-i Salihîn'den Selefilğe...

Prof. Dr. Safi Arpaguş

6

Geçmişten Günümüze Selefilğin
Kısa Tarihçesi

Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş

13

Selefilğin İman Nazariyesi

Arş. Gör. Ülfer Karabulut

19

Mütekaddimun Dönemi Tefsir
Geleneği: Ahmed b. Hanbel
Örneği

Arş.Gör. Abdulcebbar Adıgüzel

28

Müteahhirun Dönemi
Bağlamında İbn Teymiyye'nin
Kur'an Tefsirinde Yöntemi

Prof. Dr. Muammer Erbaş

34

Selefi Akımların Hadis ve
Sünnet Anlayışı

Prof. Dr. Zekeriya Güler

39

Neo-Selefilik Ekolü'nün Hadis
Anlayışı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Aydın

Dinî, Fikrî, Siyasî Bir Hareket Olarak Selefî Vehhabilik

Doç. Dr. Adem Arıkan*

Vehhabilik ismi mezhebin kurucusu Muhammed b. Abdilvehhab'ın (1115-1206/1703-1792) babası Abdülvehhab'a nispet edilerek verilmiştir. Mezhepler tarihi kaynaklarında fırkanın kurucusunun babasına nispetle isimlendirilmesi yaygın bir gelenektir. Vehhabilik ismi daha çok hareketinin muhalifleri tarafından kullanılmaktadır. Mezhebin mensupları kendilerini ehl-i sünnetin temsilcisi saymakta, Muvahhidûn (ehl-i tevhid) olarak isimlendirmektedir. Ayrıca takip ettikleri usulü ilk nesil olan Selef'in (Selef-i salihîn) menheci kabul ettiklerinden Selefiyye isimlendirmesini de tercih ederler.¹

Osmanlı belgelerinde Vehhabiler Haricîler olarak isimlendirilmiştir.² eş-Şehristanî'ye (v. 548/1153) göre meşru halifeye karşı çıkan (isyan eden) herkese Haricî ismi verilir.³ Muhammed b. Abdilvehhab'ın meclislerine katılmış olan Hanbelî âlim Abdullah b. Davud ez-Zübeyrî (v. 1225/1810), onun görüşlerini Haricîlerin en çok şiddet üreten Ezârîka fırkasının görüşleri ile muvafık görür.⁴

Kurucusu

Vehhabilik mezhebinin kurucusu Muhammed b. Abdilvehhab Necd bölgesinde Uyeyne'de doğmuştur. Benî Temim kabilesine mensuptur. Uyeyne kadısı olan babası Hanbelî âlim Abdülvehhab b. Süleyman'dan (v. 1153/1740) ders alarak eğitimine başlamıştır. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. Hanbelî fıkhı, hadis ve tefsir dersleri almıştır. On iki yaşında evlenmiş ve camiye imam olmuştur.⁵ Hac için gittiği Mekke'de bazı alimlerle görüşmüştür. Medine'ye gitmiş ve Hanbelî âlim Abdullah b. İbrahim b. Seyf en-Necdî'den (v. 1140/1727) ders almıştır. Bu dönemde İbn Teymiyye'nin eserlerini okumuştur. Hanefî âlim Muhammed Hayat es-Sindî (v. 1165/1751) ile Ali Dağıstani Efendi (v. 1199/1785) ve İsmail el-Aclûnî (v. 1162/1749) gibi âlimlerinden ders almıştır.

Muhammed b. Abdilvehhab 1136/1724 yılında ikinci ilim yolculuğuna çıkıp Basra'da Muhammed el-Mecmûî'den ders almıştır. Halkın bazı gelenekleri aleyhine yaptığı tenkitler sonrasında Basra'dan uzaklaştırılmıştır. Şam'a gitmek için yola çıkmış⁶ ancak maddi sıkıntı sebebiyle vazgeçmiş ve Ahsâ'ya uğrayıp Huraymilâ'ya yerleşmiş olan babasının yanına gitmiştir.

Hanbelî âlim İbn Humejd en-Necdî'nin (v. 1295/1878) verdiği bilgilere göre Babası Abdülvehhab ferasetiyle oğlu Muhammed'in yapacaklarını öngörüyor ve etrafındakileri uyarıyordu. Muhammed b. Abdilvehhab görüşlerine açıkça davete babasının 1153/1740 yılında vefatına kadar başlamıştır. O hiçbir alimin sözüne değer vermiyordu. Ancak İbn Teymiyye'nin (v. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (v. 751/1350) sözlerini nas gibi görüyordu.⁷

Muhammed b. Abdilvehhab bir müddet sonra doğum yeri Uyeyne'ye gitmiştir. Benî Muammer'den Uyeyne emiri Osman b. Hamed'in (v. 1163/1750) halası Cevhere ile



Polonyalı ressam Jozef Chelmonski'ye ait Arap süvarilerini hücum esnasında resmeden bir tablo için hazırlanan eskizi. Tarih 1884-1886?

evlenmiştir. Etrafındaki Vehhabiler ile Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd b. el-Hattâb'ın (v. 12/633) türbesini yıkmıştır. Zeyd yalancı peygamber Müseylime ile savaşta şehit düşmüştü. Türbesi hacca giden kabileler tarafından ziyaret ediliyordu.⁸ Bunun üzerine Benî Hâlid'den Ahsa emiri Süleyman (1731-1753), emir Osman'dan Muhammed b. Abdilvehhab'ı öldürmesini veya bölgeden uzaklaştırmasını istemiştir.⁹

Vehhabilik ve Suudi Emirliği

Muhammed b. Abdilvehhab 1158/1745 yılında Suud ailesinin yönetimindeki Dir'iye'ye gitmiştir. Emir Muhammed b. Suud (1745-1765) ile ahit yapıp anlaşmıştır.¹⁰ Siyasi liderlik Âl-i Suud elinde, dini liderlik Âlü'-Şeyh (Muhammed b. Abdilvehhab'ın nesli) elinde olmasını sağlayan bu ittifak günümüzde de sürmektedir.

Vehhabi tarihçi İbn Gannâm (v. 1225/1810), Muhammed b. Abdilvehhab'ın başlangıçta kimseyi tekfir etmediğini, muhaliflerinin kendisi ve taraftarlarını küfürle itham eden

fetvalar vermesi üzerine tavrını değiştirerek cihada yöneldiğini kaydeder.¹¹

Abdülaziz b. Suud (1765-1803) zamanında 1187/1773 yılında Riyad ve 1210/1795 yılında Ahsâ ele geçirilmiştir.¹² Bağdat valisi Süleyman Paşa (1780-1802), Kethüda Ali Paşa komutasında 1213/1797 yılında ordu göndermiş ancak kesin sonuç alınamamış Vehhabiler ile anlaşma yapılmıştır.¹³

Mekke Şerifi Mesud b. Said (1734-1752) 1162/1749 yılında;¹⁴ Şerif Sürur b. Müsâid (1772-1786) 1190/1776 yılında Vehhabiler'in bölgedeki faaliyetlerini Osmanlı merkezine arz etmiştir.¹⁵ Cidde valisinin mektubu Mekke'den gelen bilgileri desteklemediği için tedbirler gecikmiştir.¹⁶ Şam valisi Azmzâde Mehmed Paşa'yı (1771-1783) "asabiyyetten harb u darba kadir bir kabile reisi değil" diyerek isyana muktedir olmadığını bildirmiştir. Cevdet Paşa "Vehhâbiler fitnesi bir şerare (kıvılcım) iken, ol asrın vükelasının kayıtsızlığıyla, sonraları bir büyük ateş olup, itfası (söndürülmesi) hususunda pek büyük himmetler sarfına muhtac olundu" diye yazmaktadır.¹⁷



**İbn Suud
kardeşleri ve
oğullarıyla bir
çadır önünde**

Şeyhülislam tarafından 1205/1790 yılında¹⁸ Sultan III. Selim'e (1789-1807) Muhammed b. Abdilvehhab'ın itikadda Eş'ari, amelde Hanbeli olduğu, Vehhabiler'in Mekke şeriflerini Zeydi oldukları için tekfir ettikleri bilgisi verilmiştir.¹⁹ Şam Valisi Cezzâr Ahmed Paşa 17 Ekim 1793 tarihinde Vehhabi tehlikesinin vahim olduğunu bildirmiştir.²⁰

Vehhabiler, Şii Hazâil kabilesi ile yaşanan bazı çatışmalar üzerine, 18 Zilhicce 1216 / 21 Nisan 1802 tarihinde Kербela'ya baskın düzenlemiş, orada bulunan halkın çoğunu katletmiştir. Hz. Hüseyin'nin türbesinin kubbesi yıkılıp içindekiler yağmalanmıştır. Emir Abdülaziz, 1217/1803 yılında Dir'iyye'de camide, muhtemelen Kербelâ'daki hadisenin intikamını almak isteyen bir Şii tarafından öldürülmüştür.²¹

Suud b. Abdülaziz (1803-1814) 8 Muharrem 1218 / 30 Nisan 1803 tarihinde Mekke'yi ele geçirmiştir. Vehhabi tarihçi İbn Bısr'ın şirk mekanları (el-meşâhidü's-şirkiyye) dediği ve Mekke'de çokça bulunan türbeleri yıktırmıştır.²² Şerif, şehri geri almış ancak 1220/1806 yılında biat etmiştir. 1221/1807 yılında hac sonrasında

Medine'ye Vehhabi yönetici tayin edilmiştir.²³ Vehhabiler 1225/1810 yılında Havran'ın bazı yerleşim yerini tahrip edip, Şam'a iki günlük mesafeye kadar gelmişler ancak geri dönmüşlerdir.²⁴

Osmanlı yönetimi 1768-1774 Osmanlı-Rus, 1774-1779 Osmanlı-İran savaşları, Napolyon komutasında Fransızların Mısır'ı işgali (1798-1801) meşguldü. Vehhabilere karşı harekatı Mısır'a galip olup vali tayin edilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa (v. 1265/1849) düzenlemiştir. Kavalalı oğlu Tosun Paşa (v. 1231/1816) komutasında asker göndermiş, Medine Aralık 1812, Cidde ve Mekke Ocak 1813'te Vehhabiler'den geri alınmıştır. Eylül 1816'te bölgeye gönderilen İbrahim Paşa'yı (v. 1264/1848), 9 Zilkade 1233 / 10 Eylül 1818 Dir'iyye'yi ele geçirmiş, teslim olan Emir Abdullah İstanbul'da idam edilmiştir (17 Aralık 1818).²⁵

Emir Türkî b. Abdullah (1824-1834), 1824'te Riyad'ı ele geçirmiştir. Faysal b. Türkî (v. 1282/1865) 1848'de Necid kaymakamı olarak tayin edilmiştir.²⁶ Abdullah b. Faysal (1865-1891) Suud ailesinden rakipleriyle mücadele etmiştir. Reşidiler kabilesi 1309/1891 yılında Suud ailesini Riyad'dan çıkarmış, Suudiler Küveyt'te ikamet etmeye başlamıştır.

Suudi Arabistan Devleti

Suudiler Abdülaziz b. Abdurrahman (1880-1953) liderliğinde Riyad'ı 15 Ocak 1902 tarihinde tekrar ele geçirmiştir. Abdurrahman b. Faysal (1850-1928), Riyad kaymakamı tayin edilmiş, ancak o yetkilerinden feragat etmiş ve oğlu Abdülaziz emir olmuştur.

Necd İhvanı

Abdülaziz çölde yerleşim yerleri (dâru'l-hicre) kurmuş, Bedevi Arapları bu yerleşim yerlerinde iskan etmiştir. Buralara yerleştirilen Vehhabilere "İhvan" adı verilmiştir. İhvan teşkilatı²⁷ (1912-1929), aynı zamanda askerî

gücü sağlamıştır. Abdülaziz, ileride ihvan mensuplarının muhalefetiyle karşılaşınca 1929'da bu teşkilatı tasfiye edecektir.

Abdülaziz Balkan Harbi'nden faydalanarak Ahsâ bölgesinde bazı yerleri ele geçirmiştir (1913). Osmanlı Devleti, Necid'e vilayet statüsü verip Mayıs 1914'te Abdülaziz'i Necid valisi tayin etmiştir.²⁸

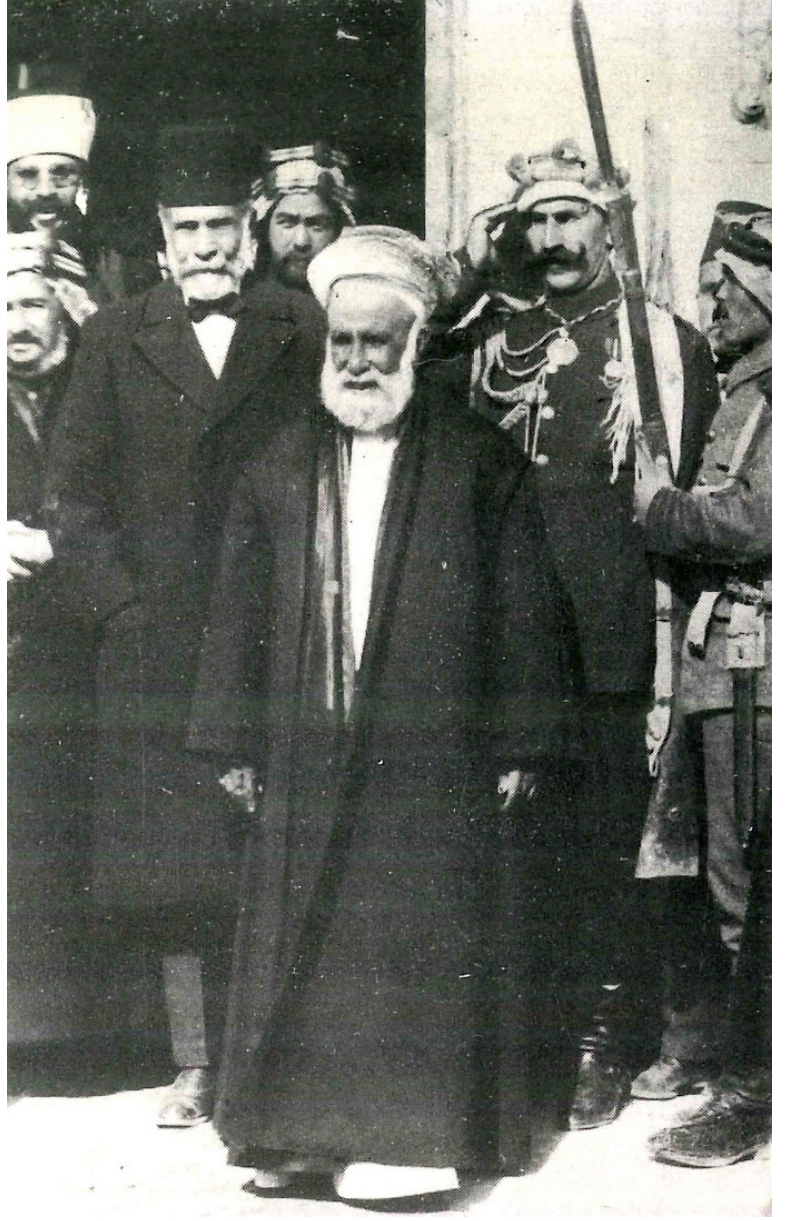
Abdülaziz, İngilizlerin desteğini sağlayan bir anlaşma yapıp I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmıştır. Mekke şerifi Hüseyin b. Ali (1853-1931) "İslam halifeliğinin yeniden Haşimî ailesine geçmesi halinde Büyük Britanya'nın bunu hoşnutlukla karşılayacağı" vaadiyle İngilizlerin desteğini alıp Haziran 1916'da Mekke'de isyanı etmiştir. Abdülaziz b. Suud, Osmanlı ordularının bölgeden çekilmesi üzerine (1918) topraklarını genişletmeye başladı. 25 Mayıs 1919 tarihinde Türbe'de yapılan savaşta Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah komutasındaki orduya mağlup etti.²⁹ Ekim 1924'te Mekke'yi ele geçirdi. Şerif Hüseyin, 1925'te Kıbrıs'a iltica etti. Oğlu Emir Ali de Hicaz'ı kaybetti.³⁰

Yeni İmkanlar ve Vehhabi Daveti

Suudi Arabistan Krallığı 23 Eylül 1932 tarihinde ilan edildi.³¹ 1933'te ülkede petrol imtiyazı Amerikalılara verildi. ARAMCO (Arabian-American Oil Company, Arap-Amerikan Petrol Şirketi) kuruldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra petrol gelirleri arttı. Abdülaziz'den sonra yerine oğulları Suûd (1953-1964), Faysal (1964-1975), Halid (1975-1982), Fehd (1982-2005), Abdullah (2005-2015) ve Selman (2015- ...) geçti.

Suud b. Abdilaziz'in krallığı ulemanın yönetim yetkisinin Faysal'a geçtiğine dair fetvası ve hanedan mensuplarının fetvaya desteğiyle sona erdi.

Kral Faysal daha çok bir İslamcı lider olarak tanındı. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Mısır ve Suriye'ye mali destek sağladı. Savaştan



1924'te Amman'da çekilmiş bu fotoğrafta önde görünen sakallı sarklı Şerif Hüseyin'dir

sonra Batılı ülkelere petrol satışını durdurdu. Mısır'da Cemal Abdunnasır'ın baskılarına uğrayan İhvan-ı Müslimîn mensuplarını ülkesine kabul etti. Muhammed Kutub (1919-2014) gibi isimler üniversitelerde görev yaptı. İhvan mensuplarının görüşleri ile Vehhabi görüşlerin birleşmesinden "Sahve" denilen yeni bir ekol ortaya çıktı. Faysal, 26 Mart 1975 tarihinde suikast ile öldürüldü. 20 Kasım 1979'da Cüheymân el-Uteybi (1936-1979) liderliğinde bir grup Vehhabi genç Kabe'ye



1900'lerin başında Riyad'da eski sarayın etrafı

baskın düzenleyip kuruluş dönemindeki Necd İhvan'ın görüşlerine dönülmesini istediler ancak isyanları bastırıldı. Suûdi yönetimi Afganistan'da Sovyetlere karşı yapılan cihada (1979-1989) maddi ve insan gücü desteği sağladı. Burada tecrübe kazanan Selefi gruplar içerisinde, menheçleri ve öncelikleri farklı olan el-Kaide ve onun içinden Dâiş terör örgütü ortaya çıktı.

Görüşleri

Muhammed b. Abdilvehhab tevhid ve onun zıddı olan şirk konusuna özel bir önem verir. *Kitabü't-Tevhid* adlı eserini buna konuya tahsis etmiştir. Tevhidi üç kısma ayırmıştır.

Tevhidü'r-rubûbiyye, tevhidü'l-uluhiyye ve tevhidü'l-esma ve's-sıfat. Tevhidü'l-uluhiyye aynı zamanda tevhidü'l-ibade olarak da isimlendirilir. Esmâ ve sıfat tevhidi için Ehl-i Hadis gibi ilahî sıfatlar ve müteşabihat konularında tartışmamak ve tevil yapmamak esastır. Rububiyet tevhidini yani Allah'ın tek rab, yaratan, rızık veren vb. olduğunu insanlar genellikle kabul eder. Uluhiyyet ve ibadet tevhidi ve bazen amelî tevhid veya tevhid fi'-taleb ve'l-kasd olarak da isimlendirilen üçüncü kısım tevhid dinin merkezine yerleştirilmiştir. Peygamberler bu tevhide davet için gönderilmiş, şirkten insanları uzak tutmaya gayret etmiştir.³²



1921'de
Suud'da Abha
yakınlarında
bir pazarda
Suudiler

Müşrikler putların kendileri için şefaathçi olacağını iddia etmiştir. Şefaath Allah'a aittir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah'ın izniyle günahkar müminler için şefaathçi olacaktır. Allah ile kul arasına araçlar koyup vesile edinmek, tevessülde bulunmak, türbe ziyaretinde kabirde yatan peygamberden veya salih kuldan yardım istemek anlamında istimdatta bulunmak insanı küfre düşürür. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğumunun kutlanması, mevlid programları dine sonradan sokulmuş bidat kabul edilir. İmamları ve onların türbelerine yapılan ziyaretleri kutsal gören Şiiler, kendilerine has ayinleri olan tarikatlar ve mütekellimler Vehhabilerin eleştirilerine hedef olmaktadır. müminlere dost olmak (el-velâ) ve imansızlar ve ehl-i bidat olanlardan uzak durmak (el-berâ) Vehhabilerin ilişkilerine yön verir.

Muhammed b. Abdilvehhab *Keşfü's-şubuhâd* adlı eserinde "tevhid kalp, dil ve amel ile gerçekleşir. Bunlardan birinin ihlali durumunda kişi Müslüman olamaz" diye yazar.³³ Amel imanın bir parçasıdır. *Nevâkızul-İslam*

risalesinde dinden çıkararak on maddeyi konu edinir. *Mesâilü'l-cahiliyye* isimli risalesinde itikad, ibadet ve muamelat alanlarında ortaya çıkan ve bidat sayılan konularda uyarılarda bulunur.

Hac ve umre ziyaretleri, iletişim imkanlarının artması, petrol gelirleriyle maddi imkanların artması Vehhabi davetinin yayılmasına imkan sağlamıştır. Bazı farklılıklar olmakla birlikte Hint altkıtasında Ehl-i Hadis cemaati, Mısır'da Ensarü's-sünneti'l-Muhammediyye cemiyeti ve Nijerya'da İzale cemaati gibi gruplar, bazı İslam ülkeleri, Avrupa ve Amerika'da kurulmuş olan çeşitli davet teşkilatları Vehhabiler ile görüşleri bakımından benzerdir.³⁴

NOTLAR

- * İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölüm, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.
- 1 Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", *DİA*, XXXII, s. 611-615.
 - 2 Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi*

1926'da Suud tarafından çölde yerleştirilen "ihvan" adı verilen bedevi Vehhabilerden ikisi, tipik kıyafetleriyle



- Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 63.
- 3 Ebü'l-Feth eş-Şehristâni, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Emir Ali Mehnâ, Ali Hasan Fâ'ûr, Daru'l-marife, Beyrut 1993, I, s. 132.
- 4 Abdullah İbn Davud, *es-Savâ'iku ve'r-ru'ûd fi'r-reddi alâ İbni Suûd*, thk. Abdullah b. Raşid el-Mudârî, Belfast 2022, s. 10, 62, 236.
- 5 Hüseyin b. Ebi Bekr İbn Gannâm, *Târîhu Necd*, thk. Nâsirüddin el-Esed,

- Daru'ş-şurûk, Beyrut 1994, s. 81.
- 6 Ahmet Cevdet Paşa "tahsili Şam'da" demektedir. Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, ed. Şevki Nezihi Aykut, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, II, s. 74.
- 7 Kitabı neşreden Vehhâbi muhakkikler düştükleri dipnotta bu bilgileri İbn Hümejd'in kıskançlığı olarak yorumlamıştır. Muhammed b. Abdillâh en-Necdî İbn Hümejd, *es-Sühübü'l-Vâbile alâ Darâ'ihî'l-Hanâbile*, thk. Bekir b. Abdullah Ebû

- Zeyd - Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Daru'r-risale, Beyrut 1996, s. 675.
- 8 Erdinç Ahatlı, "Zeyd b. Hattâb", *DİA*, XXXIV, s. 320-321.
- 9 İbn Gannâm, *Târîhu Necd*, s. 86.
- 10 İbn Gannâm, *Târîhu Necd*, s. 86.
- 11 İbn Gannâm, *Târîhu Necd*, s. 89.
- 12 Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*, s. 28.
- 13 Rifat Türkel, *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suud Devletine Kadar)*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013, s. 135.
- 14 Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*, s. 26.
- 15 Türkel, *Vehhabilik ve Arka Planı*, s. 151.
- 16 Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, II, s. 73.
- 17 Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, II, s. 74, 75.
- 18 Türkel, *Vehhabilik ve Arka Planı*, s. 152.
- 19 Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*, s. 28.
- 20 Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*, s. 29; Türkel, *Vehhabilik ve Arka Planı*, s. 151.
- 21 Osman İbn Bişr, *Unvânu'l-Mecd fi Târîhi Necd*, Daratü'l-Melik Abdülaziz, Riyad 1982, I, s. 257; Feridun Emecen, "Abdülaziz b. Muhammed b. Suûd", *DİA*, I, s. 193-194.
- 22 İbn Bişr, *Unvânu'l-Mecd*, I, s. 264.
- 23 İbn Bişr, *Unvânu'l-Mecd*, I, s. 291.
- 24 Selim Cebrail el-Hurî - Selim Mihail Şahhâde, *Esâru'l-iddihâr*, el-Matbatu's-Suriyye, Beyrut 1877, s. 248.
- 25 Feridun Emecen, "Abdullah b. Suûd", *DİA*, I, s. 135-136.
- 26 Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*, s. 57, 67, 69.
- 27 Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 41.
- 28 Hulusi Yavuz, "Abdülaziz b. Suûd", *DİA*, I, s. 194-195.
- 29 Abdullah b. el-Hüseyin, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*, trc. Halit Özkan, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 97, 145, 148.
- 30 Zekeriya Kurşun, "Hâşimîler", *DİA*, XVI, s. 412-415.
- 31 Zekeriya Kurşun, "Suûdîler", *DİA*, XXXVII, s. 584-587.
- 32 Salih b. Fevzân b. Andillâh el-Fevzan, *İ'ânetü'l-müstefid bi-şerhi Kitabî't-Tevhid*, er-Risale, Beyrut 2002, I, s. 19, 52.
- 33 Muhammed b. Abdilvehhâb, *Keşfü's-şübühât*, Vizâratü's-şuuni'l-İslamiyye ve'l-Evkaf, Riyad 1419, s. 3, 54.
- 34 Büyükkara, "Vehhâbilik", XXXII, s. 611-615.